

Типологія форм скульптурного декору давньоруських храмів Галичини

Рада Михайлова

Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна

Анотація. *Мета статті* полягає в формуванні уявлень про типи форм архітектурного декору храмів Галичини XII–XIII ст., що визначають образний зміст споруд та репрезентують історичний досвід української художньої культури, актуальний для сучасної творчої практики в ділянках мистецтва, дизайну, архітектури. *Результати дослідження.* Виявлено, що елементи архітектурного декору церкви Пантелеймона, Благовіщення, Пророка Іллі в Галичі, церкви у Василеві та інших типологічно розподіляються за такими критеріями: а) місцерозташування, б) змістовно-сміслового навантаження (тематичні зображення антропоморфного та зооморфного характеру, людські та левині маски, зображення дракона, стрічкові орнаменти зі стилізованим листям, розетками, колами, ін.), в) декоративних конструкцій (підкреслення ліній порталів, фасадів, вікон), г) матеріально-виробничої сфери (каменотесний промисел), що дозволяє виявити специфіку мистецького процесу на цих теренах в добу давньоруського середньовіччя. З'ясовано, що різьблений декор, присутній в більшості культових споруд Галичини давньоруського часу як частина архітектурно-художнього задуму, поєднував монументальні форми архітектури та скульптурного декору, чим унаочнював способи художнього осмислення світу. Орнаментально-зображувальні елементи в символічно-асоціативний спосіб відображали світоглядно-філософські ідеї, зокрема в дусі давньоруських міфо-оповідальних традицій; декларували конфесійні спрямування; проголошували політичні установки. *Наукова новизна* дослідження представлена результатами аналізу оригінальних пам'яток доби давньоруського середньовіччя як зразків історичної спадщини матеріальної та художньої культури за конкретизацією значення їхнього змісту, типів, матеріалів, що відповідало уявленням давньоруського населення про картину світу, історію, владу. *Висновки.* Попри те, що в наш час модерністські тенденції віддаляють нас від традицій складного декорування, притаманного впродовж віків всім історичним стилям, і наголошують на тенденціях лаконізму, стандартизації, утилітарності, розуміння цінності світової спадщини не можливе без усвідомлення сутності форм декоративної скульптури, які представляють важливий внесок у світову та українську архітектуру, виявляючи її потенціал.

Ключові слова: художня обробка каменю; скульптура; каменотесний промисел; декоративні елементи

Для цитування

Михайлова, Р. (2023). Типологія форм скульптурного декору давньоруських храмів Галичини. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 49, 17–24. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.49.2023.293280>

Вступ

Архітектура храмів усіх епох та культур практично не буває без декору. Виступаючи над поверхнею стіни, архітектурний декор, найчастіше скульптура, надає споруді особливої своєрідності та неповторності. Скульптурний декор архітектури залежить від багатьох аспектів і якостей декоративності — об'єму, простору, ідеї, контексту,

композиції. Розташовані на стінах будівель, декоративні елементи утворюють особливий вид композиції, побудований на взаємодії з навколишнім середовищем — простором, площинами, форматами, якістю поверхні.

Вивчення традицій архітектурного декору, притаманного впродовж віків всім історичним стилям, має значну цінність для розкриття потенціалу творчості, адже розуміння сутності

архітектурного декору — це шлях до розкриття механізмів художнього осмислення історії, культури й буття певного часу в категоріях синтезу мистецтв, що є продуктивним для фахівців таких напрямів діяльності, як архітектура, мистецька культура, дизайн.

Аналіз попередніх досліджень. Скульптурний декор Галицьких храмів доби давньоруського середньовіччя має досить значну історію вивчення. Від кінця XIX ст. пам'ятки Галицького князівства були предметом наукових інтересів польських та українських істориків, археологів, архівістів (Л. Лаврецький, І. Шараневич, Й. Пеленський, Я. Пастернак, А. Петрушевич, В. Ауліх, О. Ратич, І. Могитич, Б. Тимошук, В. Вуйцик, Ю. Лукомський, Б. Томенчук, ін.), архітекторів (В. Петрик, Ю. Діба), мистецтвознавців (Й. Захарієвич, І. Крип'якевич, Д. Кравач, Г. Логвин, М. Фіголь В. Жишкович, Р. Михайлова, М. Сморгонь-Ружицька, О. Чуйко), переважна більшість яких належить до львівського наукового осередку, частина — до краківського та варшавського.

Вивчення структури Галицьких храмів, супроводжувалося аналізом їхнього зовнішнього вигляду, включно з такими елементами, як аркоподібні прорізи вікон, профілі порталів, аркади стін фасадів (Лукомський, 1991). Більшість дослідників була зосереджена на визначенні стилістики храмів та їхнього оздоблення, що є одним із базових понять архітектури: Я. Пастернак (1998) вказував на впливи Німеччини та Франції, інші доводили польські, угорські (Михайлова, 2007, с. 213–242), великоморавські традиції (Ісаєвич, 1999; Peleński, 1914). Систематизуючи за таким принципом архітектуру та архітектурно-скульптурні елементи, історико-археологічна думка від кінця XIX ст. до середини XX ст. була переважно зосереджена на систематизації матеріалу, що формувалася за принципом галузевого розподілу зразків, відтак, згідно з нормами археології предмети матеріальної культури розподілялися за категоріями приналежності до сфер ремесла (виробництва), будівництва (архітектури), культури (мистецтва).

Першу спробу типологічного впорядкування матеріальної та художньої спадщини давньоруської Галичини за більш вузьким принципом, тобто за ознаками фахової спеціалізації, здійснив М. Фіголь. У дисертаційному дослідженні, а згодом і в альбомному виданні галицьких старожитностей «Мистецтво стародавнього Галича» (1997) він систематизував предмети художньої культури Галича не просто за ремісницьки-виробничими якостями, а й з урахуванням художніх рис предметів, як-от: архітектура та архітектурні деталі, скульптура, кераміка, зброя та спорядження, пе-

чатки, грошові одиниці, ювелірні вироби (Фіголь, 1997). Така система передбачала заглиблення у сферу творчої діяльності давньоруських часів, що змінювало погляд на речовий матеріал, підкресливши в ньому категорію мистецького.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. давньоруські скульптурні твори стали предметом наукового дослідження В. Жишковича «Пластика Русі-України: X – перша половина XIV століть» (1999). Головна ідея дослідження полягала у формуванні уявлень про специфіку мистецтва скульптури різних регіонів Давньої Русі, де скульптурі Галицько-Волинської Русі було присвячено окремий розділ. Попри те, що давньоруські скульптурні твори, які дійшли до нашого часу, регламентували межі їхнього впорядкування, що прямо залежало від кількості та якості самих зразків, В. Жишковичу (1999) вдалося скласти систему розподілу відомих зразків за принципом відокремлення творів монументальної та дрібної пластики. Цей принцип досить вичерпно відобразив стан та рівень розвитку галицької давньоруської пластики й остаточно «перевів» зазначену проблематику до кола питань художньої культури.

Скульптурний декор храмів, побудованих на землях Галицько-Волинської Русі, в контексті соціокультурних та мистецьких процесів розглянуто в низці праць Р. Михайлової, зокрема в монографії «Художня культура Галицько-Волинської Русі» (2007).

Сучасний рівень аналізу дозволяє запропонувати більш вузьку й спеціалізовану систему типології творів скульптурного декору галицької давньоруської архітектури, ще більше наблизивши зазначену проблематику до сфери мистецтвознавства.

Мета статті полягає в формуванні уявлень про типи форм архітектурного декору храмів Галичини XII–XIII ст., що визначають образний зміст споруд та репрезентують історичний досвід української художньої культури, актуальний для сучасної творчої практики в ділянках мистецтва, дизайну, архітектури.

Методи дослідження. Для аналізу зразків творів архітектурного декору, що унаочнюють творчі процеси у Галичині в добу давньоруського середньовіччя, а також з метою формулювання висновків щодо відповідних тенденцій шляхом систематизації (типології) відомих фактів, було застосовано джерелознавчі, теоретичні, аналітичні, історико-порівняльні методи, метод типології тощо.

Результати дослідження

До арсеналу пам'яток давньоруського часу належить низка фрагментів архітектурного оздоблен-

ня культових споруд, які були предметом наукового вивчення впродовж XIX–XX ст. Це церква *Спаса в Галичі* першої половини XII ст., якій належить фриз з аркатурним поясом; *церква Іоанна Хрестителя* в Перемишлі XI – початку XII ст. (розкопки *Žaki*, 1968); *Успенський собор в Галичі* XII ст., якому належать фрагменти профілів пілястрів, колонок, зубчастого та валикоподібного фризов, частки аркатурного поясу, елементи фризу з плетеним орнаментом, частки колонок з декоративними капітелями у вигляді волот та пальметок, маски антропоморфні; *церква Пантелеймона* XII ст. поблизу Галича (нині с. Шевченкове Івано-Франківської обл.), від якого залишилися зубчастий фриз з аркатурним поясом від купольної частини, колоподібний орнамент у вигляді потрійних кіл з мотивами сплетеного стилізованого листя, різьблені трапецеоподібні капітелі колон з розетками у потрійному колі, парні колонки з вузлами від західного порталу; *храм Кирила і Мефодія* поблизу дитинця Галича XII ст. (розкопки Л. Лаврецького, І. Шараневича, 1880-ті рр.), з якого походять деталі з рослинним орнаментом з білого каменю; *ротондальна церква пророка Іллі* XII – початку XIII ст., розташована на схід від дитинця Галича, звідки походять блоки архівольта з рослинним орнаментом від вхідних дверей (розкопки М.К. Каргера, 1955–1960); *церква Благовіщення* в Підгородді Галича XII–XIII ст. (розкопки Л. Лаврецького, І. Шараневича, 1880-ті рр.), від якої збереглися орнаментовані валики порталу та зооморфна скульптура (голова лева); *церква Святого Миколая* XII–XIII ст. у с. Вікторове Галицького району, розташована на березі Лукви над входом до печер (розкопки В.Й. Довженко, 1961 р.), від якої збереглися деталі скульптурного декору; *Спасо-Преображенська церква у Галичі* середини XII ст. (розкопки Л. Лаврецького, І. Шараневича, 1880-ті рр., О. Іоаннесяна, 1979) збереглися фриз та карниз; *церква святого Василія* XII ст. у літописному Василеві (нині Васильків) поблизу Чернівців (розкопки Томенчука Б.П., 1977), що має фрагменти зразків аркатурного поясу. Імовірність існування кам'яного декору дослідники вбачають і в оздобленні культових будівель Львова другої половини XIII–XIV ст. Йдеться про церкву Святого Миколая XIII – першої третини XIV ст. (вул. Б. Хмельницького, 28), церкву Святого Онуфрія XIII ст. (вул. Б. Хмельницького, 36), церкву Іоанна Хрестителя XIII–XIV ст. (площа Старий Ринок, 1), церкву Святої П'ятниці XII–XIV ст. (вул. Б. Хмельницького, 77), церкву Марії Сніжної XIV ст. (вул. Сніжна, 2). З останньою пов'язують таку деталь архітектурного оздоблення, як підпора романської колони або стовпа порталу в формі лев'ячої фігури (Жишкович, 1999, с. 142).

Перелічені елементи архітектурного декору давньоруських культових споруд Галичини за місцезростанням належали до таких груп: а) елементи декору стін (настінні), б) елементи оздоблення входів — порталів та дверей (вхідні групи), в) елементи декору віконних отворів (віконні).

Настінні елементи представлені такими формами, як фризи з аркатурним поясом (церква Спаса в Галичі); фриз зубчастий (Успенський собор, церква Пантелеймона), фриз валикоподібний, фриз з плетеним орнаментом (Успенський собор в Галичі), орнаментальний фриз, орнаментальний карниз (церква у с. Спас), аркатурний пояс (церква Святого Василя).

Вхідні групи соборів та церков прикрашали — парні колонки з вузлами від західного порталу (церква Пантелеймона), профільовані портали, блоки архівольта з рослинним орнаментом від вхідних дверей, орнаментовані валики порталу (церква пророка Іллі; церква Благовіщення).

До віконних належали «кручені» колонки дводільних та тридільних вікон (церкви с. Спас), валикові фризи вікон (Успенський собор), скульптурні елементи (церква Кирила і Мефодія).

Зображувальні декорації культових споруд **за типом зображень** різняться як: а) геометричні мотиви (валики, зубчасті, колоподібні, потрійні кола), б) рослинні (пальметки, плетіння, стилізоване листя, розетки), в) зооморфні (голова лева), г) антропоморфні (обличчя людини). Їх можна узагальнити як скульптурно-орнаментальні та скульптурно-образні.

Геометричний декор, що має тисячолітню історію й сакральний характер, комбінувався із елементів, які отримали відповідну стилізацію. *Рослинний орнамент*, що представляв собою зображення вигнутих стеблин, листя, квітів, різноманітні рослинні завитки й прикрашав капітелі за традицією, що походила від коринфського ордеру ще з V ст. до н. е. Архівольти; карнизи та капітелі західного (головного) порталу храму Пантелеймона покривали композиції рослинного орнаменту, де виділявся стилізований перевитий джгутами акант, що повторюється в безперервному рапорті. На південному боковому порталі, оформленому підкреслено просто, різьбленими були лише капітелі, які перегукуються з декоративно оздобленими капітелями пілястрів аркади апсид (Жишкович, 1999, с. 137). Манера різьблення — «ювелірна», тонка й дещо суха, з художньої точки зору відповідала вимогам часу: з одного боку — князівській ідеології, зорієнтованій на київсько-візантійські кола, з іншого — місцевому оточенню, демонструючи йому деяку віддаленість від Києва. Подібний спосіб декорування демон-

струвало й пластичне рішення церковних споруд Галичини: галицькі скульптурні твори характеризують тенденції, які пов'язують з романською пластикою. Подібні явища існували у Володимиро-Суздальських землях, де відомі маски суздальського собору Різдва Богородиці (1222–1226), триликі капітелі Георгієвського собору в Юр'єві-Польському (1230–1234), Богородичний стовп XIII ст. у Боголюбіві. З ідеологічної точки зору цей напрям визначають як стиль «західників» (Михайлова, 2007).

До антропоморфного декору належали людські маскарони, які зображували маску звіра, міфічну істоту, міфологічний персонаж в дусі прадавніх традицій шанування тотему. Середньовічні маскарони мали значну історію: зображення масок — голів тварин ще у XIV ст. до н. е. прикрашали трон фараона Тутанхамона, символізуючи захист влади. Корінь слова *masca*, *mascus* — від латинською — «дух», «привид», свідчить про магічну функцію маскаронів: їх вважали оберегами, здатними відвертати біду й охороняти від злих духів. Цим пояснюється, що в добу середньовіччя маскарони мали застрашливо гротескний характер. Таким, зокрема, є маскарон, розміщений на Успенському соборі Галича. У нього великі очі — такі, наче суворо спостерігають за всіма, хто поруч; різкі лінії розділеного на проділ волосся, що асоціюється з Медузою Горгоною, яка за легендою перетворювала всіх, хто її бачив, на камінь. Маски Медузи Горгони, річкового божества Ахелоя та велетня Тифона відомі в архітектурному декорі культових споруд Стародавньої Греції. У культових спорудах розташовані фронтально маскарони розміщували на замкових каменях в аривольтах арок, сандриках дверних та віконних отворів, фризах будівель. Маскарони виконувалися як горельєфи.

З антропоморфним типом зображень можна пов'язати людські постаті рельєфів із Бакотського монастиря X–XIV ст., де відтворено образ Богородиці з немовлям. Горельєфне зображення Богоматері, виконане в масштабі $\frac{3}{4}$ натуральної величини, зберігалось до XIX ст. на фрагменті каменю. Обличчя Богоматері мало характерні архаїчні риси й було тоноване фарбами (Михайлова, 2007). Над головою Бога-немовляти збереглася частина німба та напис «ХС», на окремому уламку — напис «МР».

Зооморфний декор у вигляді зображень тварин використовували в поєднанні з рослинними або іншими мотивами. Зооморфна тематика в декорі галицьких храмів досить обмежена й представлена переважно образом лева. Серед старожитностей Львова — це підпора романської колони або стовпа порталу в формі тулуба звіра XIII ст.

(Жишкович, 1999, с. 142); серед архітектурних оздоб Успенського собору, збудованого Ярославом Осмомислом, — лева морда маскарону. Його стилістиці притаманна пишна грива, великі очі, широкі брови, що виказує близькість до романських пам'яток. Поширення зображення лева в галицьких землях у XII–XIII ст. збігається з часом їхнього поширення в європейському середньовічному мистецтві, де вони «... заслужили на особливу любов, втративши язичницьку символіку й набувши декоративності, хоча залишали за собою традиційний символічний зміст в кожному випадку — окремий» (докладніше, див.: Михайлова, 2007, с. 214–242). Найчастіше леви символізували військову доблесть і водночас першість, безроздільне панування, королівську могутність у дусі традицій асирійської та ірано-персидської міфології й грецьких сюжетів про античного героя Геракла. Апетропейно-охоронне значення знака лева, який пильнував владу царів у Давньому Шумері та Єгипті, уособлювали сфінкси — сторожі пірамід фараонів; у Візантії леви-охоронці царського трону. Звідси — у романську добу геральдичний зміст коронованого лева святого Олафа в гербі Норвегії, так звані «готські леви» — в гербі Швеції та Фінляндії, «леопардові» леви з часів Ричарда I Левове Серце в гербах Данії, Шотландії, Англії. Одночасно леви залишалися алегоричним символом військової мужності, а тому стали також траурним символом поховань загиблих лицарів-хрестоносців. У біблійних сюжетах, поширених у X–XIV ст., леви присутні в оповідах про Самсона та Давида. В тлумаченні образу лева в галицьких спорудах присутні всі зазначені змісти.

Конкретний зміст мало також зображення дракона у вигляді рельєфу на архітравному блоці головного західного (за іншою версією — південного, призначеного для князя) порталу Успенського собору. Композиційно він є лівою частиною двобічної скульптурної композиції, на що вказує його спрямування до центра композиції, друга половина якої не збереглася (розміри — 33 x 61 см, з трьох боків — з високим обрамленням, де ширина лівого краю становить 7 см, верхнього — 4 см, нижнього — 5 см, із заглибленням у 6 см) (Вуйцик та ін., 2004). Парне розташування композицій надає ритмічності й позбавляє монотонності; фігури могли відображатися в дзеркальному повторенні того самого елемента — тварини повернуті спинами або один до одного тощо. Доведено, що галицький змієподібний крилатий дракон має характерні риси, властиві саме місцевим зображенням (Кривавич, 1982), що проявляється в зображенні міфологічної істоти з розкритою зубастою пащею та загорнутим довгим рослино-подібним язиком

з листками, кільцями та квіткоподібним завершенням. Стилїстика зображення дракона з характерним поздовжнім профільним розташуванням, з рослиною гілкою у пащі та полум'яподібним язиком, що має сліди червоної фарби, тяжіє до зображень німецьких та польських середньовічних пам'яток (Жишкович, 1999, с. 132). Водночас подібні до галицького рельєфу риси демонструє композиція з французької церкви Меле (провінція Анжу), розміщена на облицювальній цеглі VII ст. часів Меровінгів. Вона так само має горизонтально-поздовжнє розташування, хоча у зворотному напрямку. Анрі де Моран розглядав зображення дракона з Меле як перехідний тип між азійськими та романськими фантастичними тваринами (докладніше див.: Михайлова, 2007, с. 214–242). Незважаючи на значну розбіжність у часі створення рельєфу в Меле та рельєфу в Галичі, їх поєднують спільні риси — абрис, пропорції, деталі. Образ дракона присутній у багатьох культурах, він є одним із найдавніших і веде початок від архаїчних уявлень про космічне походження вищої влади. Від античних часів образ дракона стосувався військової символіки. У давньоруських землях образ дракона траплявся на культово-мистецьких пам'ятках із чернігівських, новгородських, володимир-суздальських земель як уособлення сил, спрямованих на добро, хоча в пізньому християнізованому фольклорі він став асоціюватися зі злом, що дозволяє розглядати таке зображення як тератологічне.

Варто також відзначити, що образи архітектурного декору XII–XIII ст. унаочнювали співіснування двох ідейних течій — так званої «єпископської» та «князівської», де першій було властиве негативне ставлення до скульптури, яка в християнських діячів асоціювалася з ідолопоклонством (підкреслювали стриманість декору); другій було притаманне пластичне розмаїття як свідчення багатства, процвітання та ідейної незалежності. На галицько-волинських землях до першої течії належали культові споруди, які репрезентували київський патріархат і візантійську ортодоксальність; такі споруди дотримувалися офіційного напрямку. Вони вирізнялися суворим характером й обмеженою кількістю декоративних елементів — зазвичай лише паском кам'яного різьблення по верху барабана та апсид (блоки архівольта з рослинним орнаментом від вхідних дверей, що демонстрував своєрідний «типовий» проект, вироблений за часів першого об'єднуючого етапу давньоруської державності — періоду Київської Русі). Такі споруди переважали в столицях князівств, що доцентрово тяжіли до Києва.

Культові споруди Галичини тяжіли саме до другого напрямку, якому притаманний декор у ви-

гляді різьбарства, більш близького до європейської культурної традиції, хоча й досить стриманого на її тлі. Різьблені портали, обрамлення вікон та входів церков свідчили про західні політичні та світоглядні орієнтири галицької князівської верхівки, що привело до стилістичної конкретики в архітектурному декорі. Якщо в будівлях першої половини XII ст. декоративне різьблення є досить обмеженим (церква Спаса в Галичі), то в 40–50-х рр. XII ст. воно помітно зростає (Успенський собор в Галичі). На межі XII–XIII ст. скульптурне оздоблення галицьких храмів досягає своєї художньої кульмінації (церква святого Пантелеймона) (Лукомський, 1991; Жишкович, 1999, с. 135). У порівнянні з церковною та князівсько-боярською корпоративними субкультурами, що існували в галицько-волинських землях, такі будівельно-оздоблювальні елементи демонстрували вкраплення низової культури, носіями якої були прошарки пересічних парафіян, що відвідували подібні церкви. Про це свідчить трактування елементів «звіриного стилю», виразна фольклорна основа якого зверталася до язичницького минулого, де істотну роль все ще відігравали стародавні вірування із пережитками тотемістичних уявлень. Не виключений їхній збіг із західноєвропейськими теологічними течіями типу вчення пантеїстичного характеру про тваринний світ як Боже творіння Франциска Ассізького, що збігалося з тяжінням місцевого населення до прадавніх язичницьких тем. Вони пояснюються не тільки тісним територіальним зв'язком галицько-волинських земель із католицькими країнами, а й прямі контакти з представниками західного світу на місцях — з ченцями ордену домініканців, що знайшли собі місце в Галичі після тимчасового перебування в Києві, та учасниками хрестового походу 1185 р. до Палестини під керівництвом Фрідріха Барбаросси, в якому брали участь галичани (Михайлова, 2007).

Опосередковано про це свідчить також обрання об'ємного скульптурного декору, створеного за принципом **формовтілення/моделювання** як скульптура — барельєф (відступає від основи площини наполовину), плоский рельєф (ледь помітна дія на поверхні, що надає їй видимість глибини — дракони) у поєднанні з контррельєфом (увігнутий рельєф) або койланагліфом (заглиблений рельєф із опуклим моделюванням).

Окремо варто відзначити **декоративні конструкції** — консолі, пілястри, фронтони, аркатурні пояси. Консоль, що є кронштейном, одним кінцем закріплений опорний елемент, призначений для декоративного оздоблення. Кронштейн підтримує виносну плиту карниза, кам'яні полиц-

ки над вікнами, дверима, порталами. Межовою формою декору можна назвати пілястри, подібні за виглядом до колон, але не мають їхньої функції.

Між поверхами або на стиках будівель можна побачити не надто широкі горизонтальні декоративні смужки, так звані пояски, вони могли бути ліпним декором або складатися з цеглин. Такі елементи були найбільш популярними в романіці та готиці.

Прикрасою фасадів будівель — портиків, колон, дверей, порталів, вікон — слугували фронтони різних форм: трикутних, округлих, лучкових, ступінчастих. Щоб виділити архітектурний елемент за допомогою світла й тіні, використовували профілі — особливий скульптурний контур будівлі з гладенькими або вигнутими площинами й кантами, винайдений ще в античному Римі. За формою вони округлі або скошені під кутом, що підсилює ефект світлотіні.

Матеріалами для будівництва та різьблення слугував світло сірий вапняк, з якого за Ярослава Осмомисла збудували князівський двір, до якого входив Успенський собор (1157), палац та інші будівлі. Цей камінь добре піддавався теслярським роботам. Використовували також річняки, природний алебастр, теребовельський пісковик. Сировинний потенціал зазначених територій визначався досить широким асортиментом облицювального каміння — мармуризованими вапняками, магматичними породами та туфами. Нині він підтверджений розвідками родовищ на Закарпатті (Паламарчук та ін., 1985), де мармури та мармуризовані вапняки залягають в вигляді монолітних блоків, придатних для розпилу на природні плити різної товщини і розмірів. Родовища мармуризованих вапняків знаходяться в Рахівському районі і в зоні «Екзотичних скель», де розвідано 13 родовищ і виявлено 24 рудопрояви мармурів і мармуризованих вапняків з різноманітною гамою кольорів і малюнків. З числа 13 родовищ Новоселицьке і Приборжавське спеціалізовані на видобутку вапна, Довгоруньське й Прибуйське родовища — на видобутку мармуризованих вапняків, Малорососьське — мармуризованих доломітів, Кривецьке в Тячівському районі — вапняку. Відомі також Перечинське, Драчинське, Кричівське, Монастирське, Каменельське, Великоугольське, Зіброволугське, Вульховицьке родовища (Паламарчук та ін., 1985).

Великим попитом з давнини користувалися родовища «білого каменю», що донині існують у Берегівському районі. Це Мужіївське, Зміївське, Біганське родовища білих туфів. Декоративні туфи видобувалися в минулому на ділянках Ковацького, Сокирницького та Водицького родовищ

(Паламарчук та ін., 1985). З білого каменю була створена знайдена у Львові підпора колони у формі лева храму Марії Сніжної XIV ст. В Галичині сформувалася скульптурна традиція «білокам'яного монументального різьблення», представником якої вважають відомого з літопису різьбаря Авдія. Різьби виконували також члени артілі галицьких скульпторів, представником однієї з яких, вірогідно, був майстер Бакун, який прославився як митець, оздоблюючи фасади Георгієвського собору Юр'єва-Польського.

На Закарпатті видобувалися також магматичні породи, сировина яких годна для виготовлення елементів сходів, плитки для підлоги, архітектурних споруд тощо. Її поклади походили з родовищ вивержених магматичних порід - андезитів, андезито-базальтів і базальтів. Деякі з типів таких порід отримують природну плитку без розпилки — порода сама розпадається на якісну промислову плитку при її обробці молотком (Паламарчук та ін., 1985).

Висновки

Скульптурний декор — різьблення по каменю — супроводжував всі культові споруди Галичини давньоруського часу. Елементи архітектурного декору церкви Пантелеймона, Благовіщення, Пророка Іллі у Галичі, церкви у Василеві та інших типологічно розподіляються за критеріями: а) місцерозташування (елементи декору стін; оздоблення вхідних груп; елементи декору віконних отворів); б) за типом зображень: геометричні, рослинні, зооморфно-гератологічні, антропоморфні, в) за змістовно-тематичним навантаженням: символіко-аніمالістичні (дракони, леви); геометричні (геометричні форми); рослинні (рослини, листва, квіти); г) за критеріями скульптурної форми та способу моделювання/формовтіленням (рельєфи/ барельєфи); д) за використанням декоративних конструкцій (консолі, пілястри, фронтони, аркатурні пояси); е) за матеріально-організаційними складниками (туф, річняк, природний алебастр, теребовельський пісковик, мармуризований вапняк, сірий вапняк, магматичних породи). Зазначені риси архітектурного скульптурного декору храмів Галичини є визначальними для з'ясування особливостей мистецького процесу на цих теренах в добу давньоруського середньовіччя. Різьблення по каменю в архітектурно-художньому задумі складало частину синтезу мистецтв. Поєднання монументальних форм архітектури та декоративно-прикладного мистецтва демонструвало способи художнього осмислення архітектурної споруди.

Наукова новизна дослідження представлена результатами аналізу скульптурного декору культової архітектури Галичини давньоруського часу з метою його систематизації з урахуванням археологічного, історичного, культурологічно-мистецтвознавчого матеріалу за сучасними типологічними визначниками.

Перспективи подальших досліджень передбачають критичний перегляд історико-культурного матеріалу україно-давньоруського середньовіччя у світі сучасної методології для з'ясування принципових питань розвитку та становлення українського образотворчого мистецтва як в контексті вітчизняних, так і синхронних світових процесів.

Список посилань

- Вуйцик, В., Лукомський, Ю., & Петрик, В. (2004). Різблений камінь XII ст. з Галицького дитинця. *Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація»*, 14, 286–289.
- Жишківич, В. (1999). *Пластика Русі-України: X – перша половина XIV століть* [Монографія]. Інститут народознавства НАН України.
- Ісаєвич, Я. Д. (1999). *Галицько-Волинська держава*. Інститут українознавства.
- Кривавич, Д. П. (1982). Нововідкрита пам'ятка давньоруської скульптури. *Образотворче мистецтво*, 2, 30–31.
- Крип'якевич, І. П. (1984). *Галицько-Волинське князівство*. Наукова думка.
- Лукомський, Ю. В. (1991). *Архітектурна спадщина Давнього Галича*. Галич.
- Михайлова, Р. Д. (2007). *Художня культура Галицько-Волинської Русі* [Монографія]. Слово.
- Могитич, І. (1995). *Нариси архітектури української церкви*. Львів.
- Паламарчук, М. М., Горленко, І. О., & Яснюк, Т. Є. (1985). *Географія мінеральних ресурсів Української РСР* (М. М. Паламарчук, ред.). Радянська школа.
- Пастернак, Я. (1998). *Старий Галич: археологічно-історичні дослідження у 1850–1943 рр.* Плай.
- Степанян, В. (б.д.). *Мистецтво скульптурного декору в архітектурі Заходу*. Пространство. Взято 25 червня, 2023 року з <https://www.prostranstvo.media/uk/mystecztvo-skulpturnogo-dekoru-v-arhitekturi-zahodu/>
- Фіголь, М. П. (1997). *Мистецтво стародавнього Галича* (Ю. О. Іванченко, ред.). Мистецтво.
- Peleński, J. (1914). *Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych*. Akademia Umiejętności.

References

- Fihol, M. P. (1997). *Mystetstvo starodavnoho Halycha* [The art of Ancient Halych] (Yu. O. Ivanchenko, Ed.). *Mystetstvo* [in Ukrainian].
- Isaievych, Ya. D. (1999). *Halytsko-Volynska derzhava* [Galicia-Volhynia state]. *Instytut ukrainoznavstva* [in Ukrainian].
- Krvavych, D. P. (1982). *Novovidkryta pamiatka davnoruskoi skulptury* [A newly discovered monument of the ancient Rus sculpture]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 2, 30–31 [in Ukrainian].
- Krypiakevych, I. P. (1984). *Halytsko-Volynske kniazivstvo* [Galicia-Volhynia principality]. *Naukova dumka* [in Ukrainian].
- Lukomskyi, Yu. V. (1991). *Arkhitekturna spadshchyna Davnoho Halycha* [Architectural heritage of Ancient Halych]. *Halych* [in Ukrainian].
- Mohytych, I. (1995). *Narysy arkhitektury ukrainskoi tserkvy* [Essays on the architecture of the Ukrainian church]. *Lviv* [in Ukrainian].
- Mykhailova, R. D. (2007). *Khudozhnia kultura Halytsko-Volynskoi Rusi* [Artistic culture of Galicia-Volhynia Rus] [Monograph]. *Slovo* [in Ukrainian].
- Palamarchuk, M. M., Horlenko, I. O., & Yasniuk, T. Ye. (1985). *Heohrafiia mineralnykh resursiv Ukrainskoi RSR* [Geography of mineral resources of the Ukrainian SSR] (M. M. Palamarchuk, Ed.). *Radianska shkola* [in Ukrainian].
- Pasternak, Ya. (1998). *Staryi Halych: Arkheolohichno-istorychni doslidy u 1850–1943 rr* [Old Halych: Archaeological and historical research in 1850–1943]. *Plai* [in Ukrainian].
- Peleński, J. (1914). *Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych* [Halicz in the history of medieval art based on archaeological research and archival sources]. *Akademia Umiejętności* [in Polish].
- Stepanian, V. (n.d.). *Mystetstvo skulpturnoho dekoru v arkhitekturi Zakhodu* [The art of sculptural decoration in the architecture of the West]. *Prostranstvo*. Retrieved June 25, 2023, from <https://www.prostranstvo.media/uk/mystecztvo-skulpturnogo-dekoru-v-arhitekturi-zahodu/> [in Ukrainian].
- Vuitsyk, V., Lukomskyi, Yu., & Petryk, V. (2004). *Rizblenyi kamin XII st. z Halytskoho dytyntsia* [A twelfth-century carved stone from the Galician dytynets]. *Visnyk instytutu "Ukrzakhidproektrestavratsiia"*, 14, 286–289 [in Ukrainian].
- Zhyshkovych, V. (1999). *Plastyka Rusi-Ukrainy: X – persha polovyna XIV stolit* [Plastics of Rus-Ukraine: X – first half of the XIV centuries] [Monograph]. *The Ethnology Institute National Academy of Sciences of Ukraine* [in Ukrainian].

Typology of Sculptural Decor Forms of Ancient Rus Temples in Galicia

Rada Mykhailova

Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The aim of the article* is to form conceptions about types of architectural decor forms of Galician temples in the 12th–13th cent., which determine the figurative content of these buildings, as well as represent the historical experience of Ukrainian artistic culture, relevant for modern creative practice in art, design and architecture areas. *Results.* It is revealed that the architectural decor elements of the Church of Panteleimon, Annunciation, Iliia the Prophet in Halych, the church in Vasyliv and others are typologically distributed according to the following criteria: a) location; b) content and meaning load (thematic images of anthropomorphic and zoomorphic nature, human and lion masks, the portrayal of a dragon, ribbon ornaments with stylized leaves, rosettes, circles, etc.); c) decorative frames (underlining the lines of portals, facades, windows); d) material and production sphere (stonemasonry), which allows to reveal the artistic process specificity of this field in medieval times of Rus. It is found out that the carved decor, present in most of Galician cult buildings during the ancient Rus period as a part of the architectural and artistic design, combined monumental forms of architecture and sculptural decor, which visualized the ways of the world artistic understanding. Symbolically and associatively, ornamental and pictorial elements reflected worldview philosophical ideas, particularly, in the aspect of ancient Rus mytho-narrative traditions; declared confessional orientations; proclaimed political directives. *The scientific novelty* of this research is presented by the analysis results of the original monuments of the ancient Rus medieval ages as examples of historical heritage of material and artistic culture, by specifying the meaning of their content, types and materials, which corresponded to the ideas of the ancient Rus population about the world picture, history and power. *Conclusions.* Despite the fact that nowadays, modernist tendencies distance us from the traditions of complex decoration inherent in all historical styles over the centuries, as well as emphasize the trends of laconism, standardization and utilitarianism, the understanding of the world heritage value is not possible without realizing the essence of decorative sculpture forms, which represent an important contribution into the world and Ukrainian architecture, revealing its potential.

Keywords: artistic processing of stone; sculpture; stonemasonry; decorative elements

Відомості про автора

Рада Михайлова, доктор мистецтвознавства, професор, Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0002-7264-0205, e-mail: radami1818@gmail.com

Information about the author

Rada Mykhailova, DSc in Art Studies, Professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0002-7264-0205, e-mail: radami1818@gmail.com

This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.